
Tryggvagata milli Pósthússtrætis og Grófarinnar ásamt norðurhluta Naustanna, Reykjavík:

Fornleifaúttekt vegna framkvæmda við Tryggvagötu og Naustin

Gylfi Helgason

REYKJAVÍK 2020
FS791-20121

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

Ljósmynd á forsiðu er af Tryggvagötu um 1920, horft til VNV. Á henni sést í Grófina 1 og vöruhús og pakkhús á Tryggvagötu þar sem síðar risu Hafnarhúsið (Tryggvagata 17) og Tollhúsið (Tryggvagata 19)

Ljósmynd: Magnús Ólafsson, mynd nr. MAÓ 245 ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur

©2020

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

BÁRUGÖTU 3

101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033

NETFANG: fsi@fornleif.is

www.fornleif.is

Samantekt

Í þessari skýrslu birtast niðurstöður fornleifaskráningar sem gerð var vegna fyrirhugaðrar endurnýjunar, lagnavinnu og fegrunar Tryggvagötu. Verkið var unnið að beiðni Reykjavíkurborgar. Úttektarsvæðið nær frá Pósthússtræti og að Grófinni. Enn fremur er áætlað að vinna við norðurhluta Naustanna frá Geirsgötu og að Tryggvagötu. Skráningin var unnin samkvæmt fyrirmælum Minjastofnunar Íslands. Úttektarsvæðið tilheyrði á fyrri öldum lögbýlinu Reykjavík en var nokkuð utan heimatúna jarðarinnar. Stór hluti svæðisins var lengst af fjara og malarkambur. Þar var uppsátur Víkurmanna og eftir að þéttbýlismyndun jókst á svæðinu voru þar byggðar nokkrar bryggjur ásamt húsum sem tengdust verslun á svæðinu uns svæðið var sett undir landfyllingu á árunum 1913–1917 í tengslum við viðarmiklar uppbyggingu á Reykjavíkurhöfn. Tryggvagata var lögð um svæðið að landfyllingu lokinni.

Fornleifaúttektin fór fram á vormánuðum 2020. Innan svæðis fundust heimildir um 20 fornleifar og þar er einnig eitt standandi hús sem var eldra en 100 ára. Stór hluti þeirra minja sem þekktar eru á svæðinu eru 18. og 19. aldar kaupmannsbryggjur. Enn fremur voru þar nokkur pakkhús sem risu á fyrri hluta 20. aldar. Engar fornleifar eru sjáanlegar á yfirborði en vænta má minja undir malbiki á öllu úttektarsvæðinu. Allar fornleifar voru metnar í stórhættu vegna framkvæmda.

Efnisorð

Fornleifaskráning, deiliskráning, Tryggvagata, Grófin, bryggjur, vörugeymslur, Reykjavík

Summary

This report presents the results of a detailed survey undertaken at Tryggvagata as requested by the Heritage Agency of Iceland. The proposed development area lies from Pósthússtræti and to Grófartorg. Naustin, from Geirsgata to Tryggvagata, was surveyed as well. The work was done in advance of general roadworks at the proposed development area and plans of a beautification of the area. The work was carried out for the City of Reykjavík. Historically, the area belonged to the farm Reykjavík. It is far away from its homefield, but close to Reykjavík's historic core at Kvosin. Before the area was reclaimed as a part of improvement work at Reykjavík's port in 1913–1917, which Tryggvagata now runs across, it was a gravel shore and used as a landing site, both for well-to-do people and people of lower ranks.

The work was undertaken in 2020. Within the proposed development area, 20 archaeological sites were surveyed as well as one standing building that was more than a century old. The commonest archaeological sites identified were 18th–19th century merchants' wooden piers and early 20th century warehouses. Whilst no archaeological sites were visible on the surface, it is highly likely that archaeological deposits will be found below ground. Archaeological sites within the proposed development area are classified to be at a high risk due to construction work.

Keywords

Archaeology, detailed survey, Tryggvagata, Grófin, piers, warehouses, Reykjavík

Efnisyfirlit

1. INNGANGUR.....	7
2. SAGA FORNLEIFASKRÁNINGAR OG LÖGGJÖF	9
3. AÐFERÐIR VIÐ FORNLEIFASKRÁNINGU.....	11
4. FORNLEIFASKRÁ	13
5. SAGA SVÆÐIS	22
6. NIÐURSTÖÐUR	26
HEIMILDASKRÁ.....	29

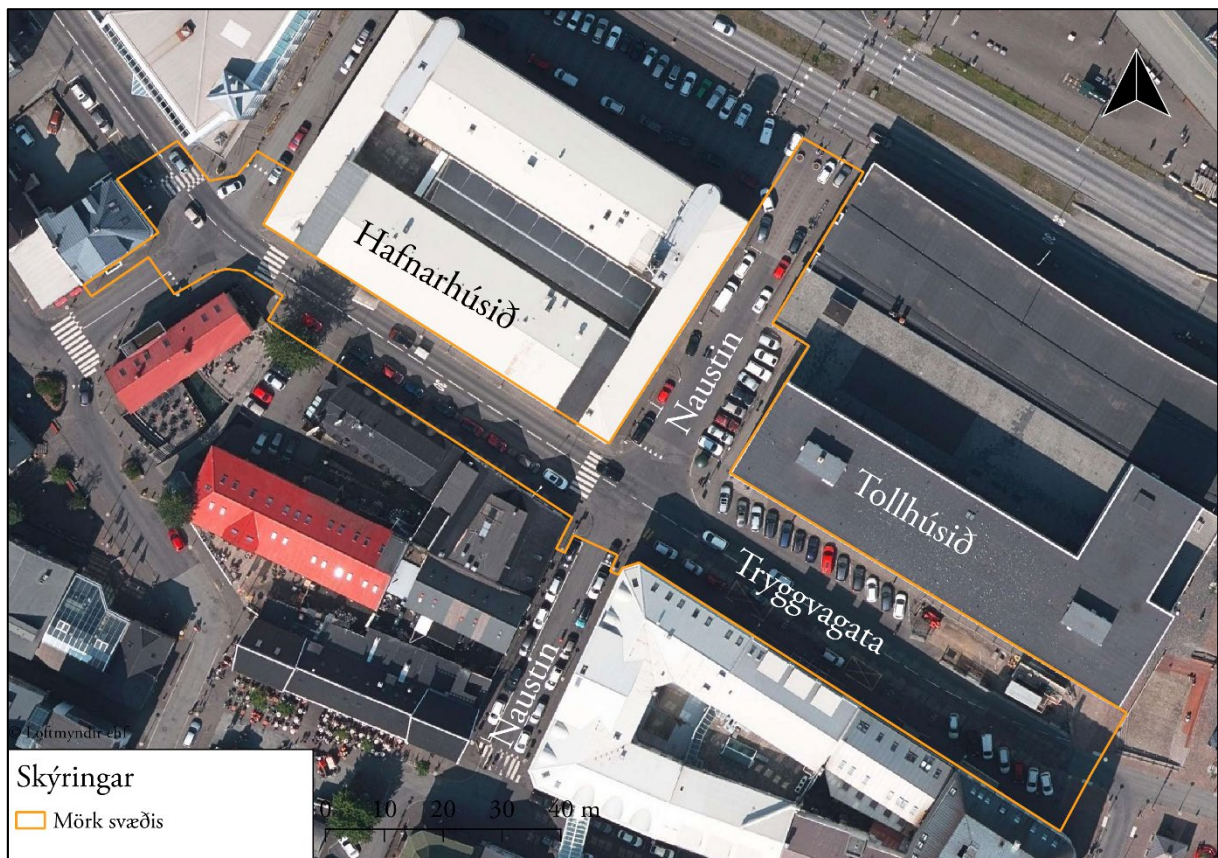
Viðauki:

Hnitaskrá ISN93

Kort af úttektarsvæðinu og minjum innan þess

1. Inngangur

Á vormánuðum 2020 hafði Auður Ólafsdóttir, verkfræðingur á skrifstofu framkvæmda og viðhalds hjá Reykjavíkurborg, samband við Fornleifastofnun Íslands ses fyrir hönd Umhverfis- og skipulagssviðs Reykjavíkurborgar og fór þess á leit að stofnunin tæki að sér fornleifaskráningu við Tryggvagötu vestan við Pósthússtræti og að Grófinni, ásamt Naustunum frá Geirsgötu og að Tryggvagötu. Ástæðan var sú að þar er ráðgert að ráðast í lagnavinnu sem og endurnýjun götu og fegrun Tryggvagötu og norðurhluta Naustanna. Sökum þessara framkvæmda gerði Minjastofnun Íslands þá kröfu að fornminjar á svæðinu yrðu skráðar svo hægt væri að meta þá hættu sem mögulegum fornleifum kynni að stafa af framkvæmdum.¹ Að austan afmarkast úttektarsvæðið af horni Tryggvagötu og Pósthússtrætis við Steinbryggju en að vestan markast svæðið af Grófinni en auk þess til norðurs götuna Naustin að Geirsgötu (mynd 1). Svæðið tilheyrði áður jörðinni Reykjavík, en úttektarsvæðið er utan heimtúna jarðarinnar. Stærstur hluti svæðisins var lengst af fjara og þar var lengi helsta lending Reykjavíkur.

Mynd 1: Kort sem sýnir afmörkun úttektarsvæðis.

¹ Sbr. umsögn Minjastofnunar Íslands vegna endurnýjunar yfirborðs og lagna í Tryggvagötu milli Pósthússtrætis og Grófarinnar og Naustarinnar milli Geirsgötu og Hafnarstrætis, 7. maí 2019 – MÍ201904-0068/6.10/2796/GGG.

Áður en þessi fornleifaúttekt hófst lágu fyrir þrjár húsa- og byggðarsöguskýrslur,² og voru þær nýttar við úttektina sem hér lítur dagsins ljós. Í og við úttektarsvæðið hafa sömuleiðis farið fram fornleifarannsóknir og fornleifaeftirlit vegna framkvæmda á nokkrum stöðum og voru útgefnar skýrslur um eftirlit og rannsóknir einnig yfirfarnar.³ Áður en úttekt hófst hafði Anna Líska Guðmundsdóttir hjá Borgarsögusafni verið búin að hnitsetja gömul Reykjarvíkurkort yfir úttektarsvæðið og veitti safnið góðfúslegt leyfi til þess að nota þau gögn við þessa úttekt. Anna Líska miðlaði einnig öðrum gögnum og ljósmyndum sem safnið hafði verið búin að taka saman til höfundar og eru henni og Borgarsögusafni færðar kærar þakkir fyrir veitta aðstoð.

Skýrsla þessi er byggð upp á svipaðan hátt og aðrar deiliskráningarskýrslur Fornleifastofnunar. Í öðrum kafla er að finna stutt yfirlit um löggjöf og minjavernd. Í þriðja kafla er fjallað um aðferðafræðina og í þeim fjórða er sjálf fornleifaskráning úttektarsvæðisins. Í fimmta kafla skýrslunnar er samantekt um sögu svæðisins. Í lokakafla hennar er umfjöllun um fornleifar úttektarsvæðis og helstu niðurstöður úttektarinnar. Aftast í skýrslunni er að finna heimildaskrá, hnitaskrá yfir alla minjastaði og kort sem sýna úttektarsvæðið og þær fornleifar sem vitað er um innan þess.

² Nikulás Úlfar Mátsson og Ágústa Kristófersdóttir 2000; Páll V. Bjarnason og Helga Maureen Gylfadóttir 2001; 2005.

³ Gísli Pálsson og Mjöll Snæsdóttir 2015; Hildur Gestsdóttir, Oddgeir Isaksen og Guðrún Alda Gísladóttir 2015; Lilja Björk Pálsdóttir 2020; Oddgeir Isaksen 2013; Roberts 2009; Roberts og Lucas 2006.

2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á héraðslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning (ýmist aðal- eða deiliskráning). Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmsar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna (svæðisskráning).

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 21. grein laga um menningarminjar (nr. 80/2012), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.“ Er þessi fornleifakönnun í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið með löggjöfinni. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæ1032247890ði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bolum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bolum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,

- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð, 1032247890
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

3. Aðferðir við fornleifaskráningu

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Að öllu jöfnu ræður því skipting jarða um miðja 19. öld ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er síðan gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: RV-005:001 Reykjavík, bæjarhóll). Fornleifaskráin samanstendur af lista yfir þær fornleifar sem skráðar voru innan rannsóknarsvæðis. Aukinheldur voru standandi hús sem eru eldri en 100 ára skráð. Slíkt er gert að fyrirmynd Borgarsögusafns Reykjavík en ástæðan fyrir því er til að auðvelda sýn yfir mögulegar fornleifar sem búast megi við í grennd við húsinn. Ríkulegt magn heimilda er til um miðbæ og hafnarsvæði Reykjavíkur og var heimildaúttekt skráningarinnar talsvert frábrugðin öðrum skráningarverkefnum Fornleifastofnunar. Þessi skráning byggir því meira á gömlum þekktum kortum og ljósmyndum en yfirleitt er, auk þess sem farið var gegnum brunabótavirðingar um hús á Tryggvagötu þar sem slíkar heimildar voru til.

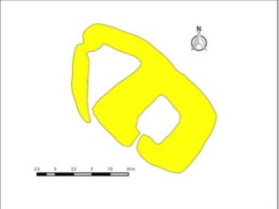
Í fornleifaskránni fær hver minjastaður eina efnisgrein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar; auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða vað). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en ekki er alltaf hægt að ákvarða hlutverk þeirra.

Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins. Mæling hnattstöðu er sýnd í ISN93 og er punktur með kennitölu í miðju hvers minjastaðar. Samkvæmt lögum hafa allar fornleifar 15 m friðhelgað svæði frá ystu mörkum minjastaðarins en friðlýstar fornleifar 100 m friðhelgi. Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þótt engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirbyggjandi upplýsinga með 50 metra fráviki eða minna.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirbyggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Í þessari úttekt var notast við þá vinnureglu að skilgreina fundnar minjar innan marka áhrifasvæðis í „stórhættu vegna framkvæmda“. Rétt er að geta þess að í hættumati er ekki fólgið neins konar mat á gildi minjastaða. Í síðustu línu er getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

Númer jarðar í Jarðatali Johanssens	Númer fornleifar á tiltekinni jörð	Sérheiti	Tegund	Hlutverk	Hnattstaða í landshnitakerfi ISN93
Sýslutákn	SF-175-009	Sveinshlaða	tóft	hlaða	E: 528751 N: 352323

Sveinshlaða 009, horft til norðurs

Á túnakorti frá 1920 og bæjarteikningu danskra mælingamanna frá 1904 er sýnt útihús í túnjaðri um 210 m norðan við eldra bæjarstæði 001 og 80 m norðvestan við yngra bæjarstæði 003. Á þeim stað er stæðileg hlöðutóft sem nefnist Sveinshlaða og samtengt eða eldra mannvirki norðvestan við hana. Sveinshlaða er 16 m suðvestan við miðlinu Skaftártúnguvegar (208) þar sem fyrirhugaðar eru framkvæmdir og telst því í stórhættu vegna vegagerðar. Tóftin er í túnjaðri fast suðvestan við Skaftártúnguveg (208). Túnið er í allmiklum halla til suðvesturs. Heildarstærð tóftarinnar er 23x14 m og snýr hún norðvestur-suðaustur. Í suðausturhluta hennar er Sveinshlaða sem er 15x13 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er 5x6 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Hlaðan er niðurgráfin um 1 m og eru veggir hennar um 2 m á hæð innanmáls. Norðvestan við hlöðuna er annað hölf eða annað mannvirki og er það torfhlaðið. Það er þríhyrningslaga og er 9x6 m að innanmáli, mjókkar til norðvesturs. Op virðist vera inn í það í suðurhorni. Veggir þess eru 0,3-0,4 m á hæð og 2-2,5 m á breidd en veggir hlöðunnar eru 4-5 m á breidd. Hólfir virðast vera samtengd en hlaðan er mun yngri að sjá en hólfir norðvestan við hana. Nokkur hólmyndun er undir norðvesturhluta tóftarinnar og ljóst að mannvirki hafa verið á þessum stað í langan tíma.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1920

Heimild sem vísað er í, nánari færsla í heimildaskrá

Ljósmynd af minjastað og uppmæling/teikning

Skýringarmynd. Dæmi um skráningu á minjastað.

4. Fornleifaskrá

RV-005 Reykjavík

RV-005:014 heimild um bryggju

X 357021 Y 408392

Á korti V. Lottins af Reykjavík frá 1836 er bryggja merkt um 10 m vestan við varnargarð 018. Þetta er elsti uppdrátturinn sem bryggjan er merkt inn á. Bryggjan var sennilega í eigu Bieringsbúðarkaupmanna. Engin yfirborðsummerki sjást nú um hana. Borgarsögusafn hafði áður skráð bryggjuna undir númerinu 5-89.

Á þessum slóðum eru húsin Pósthússtræti 2 og Tryggvagata 19.

Engin ummerki um bryggju sjást á yfirborði og er hún komin undir uppfyllingu í Tryggvagötu. Samkvæmt uppdrætti Lottins var bryggjan um 90 m löng og 2 m á breidd. Samkvæmt Reykjavíkurkorti Sveins Sveinssonar frá 1876 má ætla að bryggjan hafi verið lengd um 20 m á þeim tíma og þá verið 110 m löng. Bryggjan hefur sennilega verið úr timbri og með grjótstöplum. Hún sést ekki á Reykjavíkurkortum eftir 1876 og hefur líklega horfið skömmu eftir þann tíma.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Victor Lottin, Reykjavík 1836; Sveinn Sveinsson, Reykjavík 1876

RV-005:015 heimild um bryggju

X 356993 Y 408409

Á korti V. Lottins af Reykjavík frá 1836 er bryggja merkt um 30 m vestan við bryggju 014. Þetta er elsti uppdrátturinn sem bryggjan er merkt inn á. Engin yfirborðsummerki sjást nú um hana. Hugsanlegt er að bryggjan hafi tengst Verthúsi Gundlager Svendssen. Borgarsögusafn hafði áður skráð bryggjuna undir númerinu 5-90.

Þar sem bryggjan var eru húsin Hafnarstræti 7 og Tryggvagata 19.

Engin ummerki um bryggju sjást á yfirborði og er hún komin undir uppfyllingu í Tryggvagötu. Samkvæmt uppdrætti Lottins var bryggjan um 90 m löng og 2 m á breidd. Bryggjan sést ekki á Reykjavíkurkorti Sveins Sveinssonar frá 1876 og hefur því verið komin úr notkun (og sennilega rifin) fyrir þann tíma. Sennilega var hún smíðuð úr timbri en með grjótstöpla.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Victor Lottin, Reykjavík 1836; Sveinn Sveinsson, Reykjavík 1876

RV-005:016 heimild um bryggju

X 356924 Y 408452

Á korti V. Lottins af Reykjavík frá 1836 er bryggja merkt um 80 m vestan við bryggju 015. Þetta er elsti uppdrátturinn sem bryggjan er merkt inn á. Bryggjan var líklega reist í sambandi við verslun M. Petersen (Hafnarstræti 1–3) en engin yfirborðsummerki sjást nú um hana. Borgarsögusafn hefur áður skráð bryggjuna undir númerinu 5-91.

Á þessum stað eru húsin Vesturgata 2, svo og Tryggvagata 17 og 22.

Engin ummerki um bryggju sjást á yfirborði og er hún komin undir uppfyllingu í Tryggvagötu. Samkvæmt uppdrætti Lottins var bryggjan um 65 m löng og 2 m á breidd. Bryggjan sést ekki á Reykjavíkurkorti Sveins Sveinssonar frá 1876 og hefur verið aflögð og líklega horfin fyrir þann tíma. Líkast til var hún timburbryggja með grjótstöplum.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Victor Lottin, Reykjavík 1836; Sveinn Sveinsson, Reykjavík 1876

RV-005:017 *Duusbryggja* heimild um bryggju

X 356910 Y 408460

„P.L. Henderson kaupmaður var síðan meðeignandi að húsinu [Bryggjuhúsið, Vesturgata 2] en árið 1870 seldu þeir Sameinaða gufuskipafélaginu húsið; það annaðist þá skipaferðir til landsins. 1880 var Fischersverslun eigandi hússins og var þá bryggjan nefnd Fischersbryggja, en 1904 tók Duusverslun við og var þá bryggjan nefnd eftir henni,“ segir í

Menn að vinna við Duusbryggju um 1910. Mynd: Maó 930. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

Sögustaður við Sund. Þar kemur einnig fram að gangur þurfti að vera í gegnum húsið svo að hægt væri að komast að bryggjunni. Á Reykjavíkarkorti Sveins Sveinssonar frá 1876 var bryggjan merkt um 15 m vestan við bryggju 016 en engin yfirborðsummerki sjást lengur um hana. Borgarsögusafn hefur áður skráð staðinn undir númerinu 5-92.

Á þessu svæði eru húsín Vesturgata 2 og Tryggvagata 17.

Engin ummerki um bryggju sjást lengur á yfirborði og er hún komin undir uppfyllingu í Tryggvagötu. Bryggjan var úr timbri og sést vel á ljósmynd sem tekin var um 1910. Samkvæmt uppdrætti Sveins Sveinssonar var bryggjan um 80 m löng og 3,5 m á breidd. Bryggjan var stækkuð „mikið sumarið 1895,“ að sögn Knud Zimsen sem greinir frá því í ævisögu sinni e. Lúðvík Kristjánsson. Bryggjan hvarf undir uppfyllingu á hafnarsvæðinu 1913.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Sögustaður við Sund III, 143; Sveinn Sveinsson, Reykjavík 1876; Lúðvík Kristjánsson 1952, 167

RV-005:018 heimild um varnargarð

X 357032 Y 408394

Bólverk er merkt inn á Reykjavíkarkort Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918, um 10 m austan við bryggju 014. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um bólverkið. Borgarsögusafn hefur áður skráð staðinn undir númerinu 5-529.

Bólverkið var á þeim slóðum þar sem Tollhúsið (Tryggvagata 19) er og gatan Steinbryggja.

Engin ummerki um bólverk sjást lengur á yfirborði og er það komið undir uppfyllingu í Tryggvagötu. Bólverkið sést vel á ljósmynd af höfninni sem tekin var um 1930 og birtist í bókinni Reykjavík: Þættir og myndir úr sögu bæjarins eftir Jón Helgason. Samkvæmt uppdrætti Ólafs var bólverkið L-laga og lá frá suðvesturenda Steinbryggjunar til VNV á um 10 m löngum kafla og beygir þaðan til norðurs á um 60 m löngum kafla, samtals um 70 m á lengd. Bólverkið var um 2-3 m á breidd. Hluti mannvirkisins kom fram við gatnaframkvæmdir við Steinbryggju árin 2018 og 2019 og var mældur upp við framkvæmdirnar.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918; Lilja Björk Pálsdóttir 2020, 11; Jón Helgason 1937, mynd

RV-005:019 heimild um bryggju

X 356974 Y 408419

Á Reykjavíkurstorti Sveins Sveinssonar frá 1876 má sjá bryggju sem var um 20 m vestan við bryggju 015. Þetta er elsti uppdrátturinn sem bryggjan er merkt inn á. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um hana.

Á þessum slóðum er Hafnarstræti 5, og Tryggvagata 19 og 26.

Engin ummerki um bryggju sjást lengur á yfirborði og er hún komin undir uppfyllingu í Tryggvagötu. Samkvæmt uppdrætti Sveins Sveinssonar var bryggjan um 70 m löng og 2 m á breidd. Líkast til var hún smíðuð úr timbri og með grjótstöpla. Bryggjan sést ekki á síðari tíma kortun af Reykjavík.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Sveinn Sveinsson, Reykjavík 1876

RV-005:020 heimild um bryggju

X 356884 Y 408467

Á korti R. Lievogs af Reykjavík frá 1787 var bryggja merkt um 25 m vestan við bryggju 017 og tengist hún líklega gamla verslunarstaðnum í Reykjavík. Þetta er elsti uppdrátturinn sem bryggjan er merkt inn á. Bryggjan sést ekki lengur á yfirborði. Borgarsögusafn hafði áður skráð bryggjuna undir númerinu 5-334.

Á þessum slóðum er nú Vesturgata 2A og Grófin 1.

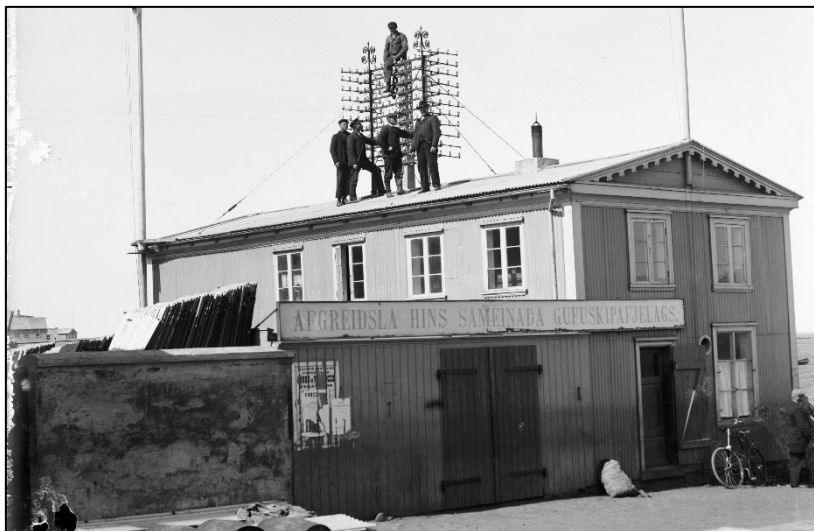
Engin ummerki um bryggju sjást lengur á yfirborði. Samkvæmt uppdrætti Lievogs var bryggjan um 45 m löng og 2 m á breidd. Hún var líklega timburbryggja með grjótstöplum. Bryggjan sést ekki á korti Ohlsen frá 1801 og hefur verið aflögð og líklega horfin fyrir þann tíma.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Rasmus Lievog, Reykjavík 1787

RV-005:021 *Hús Helga Helgason* heimild um verslun

X 357033 Y 408374

Hús Helga um 1910. Mynd: Maó 145. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

„Nyrðri lóðin tilheyrði aðalkeppinauti félagsins Sameinada gufuskipafélaginu danska. Þar var lengi afgreiðsla félagsins í timburhúsi sem reist hafði verið til verslunarreksturs 1886 af Helga Helgasyni. Fyrsta símsstöð í Reykjavík hafði raunar verið stafrækt þar,“ segir í Sögustaður við Sund. Á herforingjaráðskorti frá 1903 er stakt hús merkt um 20 m suðaustan við bryggju 014 og er það að öllum líkindum umrætt hús. Engin ummerki um húsið sjást lengur á þessum stað.

Á þessum slóðum er hús Eimskipafélags Íslands (Pósthústræti 2) og suðausturhluti Tryggvagötu.

Engin ummerki um húsið sjást lengur á yfirborði vegna byggingaframkvæmda við hús Eimskipafélagsins (b. 1920–1921). Hús Helga Helgasonar sést á ljósmynd sem tekin var 1906. Það var tvílyft timburhús með mænispaki. Á því var strompur, símamastur og flaggstöng þegar myndin var tekið. Gengið var inn í húsið á austurhlið þess. Húsið var fært á fyrri hluta 20. aldar á Tryggvagötu (sjá 030).

Tryggvagata um 1917. Pakkhúsin á Tryggvagötu eru fjærst á myndinni. Mynd: Maó 192. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Sögustaður við Sund II, 198; Herforingjaráðskort Reykjavík, 1903

RV-005:022 heimild um pakkhús

X 356901 Y 408481

Á Reykjavíkurlorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt um 20 m norðvestan við bryggju 017. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um það.

Á þessum slóðum er suðvesturhluti Tryggvagötu 17 og Grófin.

Húsið sést vel á ljósmyndum frá því 1917 og 1920. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 20 x 10 m að stærð og sneri NNA-SSV. Húsið var einlyft timburhús með mænispaki og vindskeiði. Austurhlið hússins var bárujárnsklædd og vafalaust þak þess einnig en það sést þó ekki vel á ljósmyndunum. Litlar breytingar hafa verið gerðar á húsinu milli 1917 og 1920 ef frá er talið að krosspóstum gluggum var bætt við á suðurhlið þess. Ekki sér vel í inngang að húsinu. Húsið var líklega pakkhús og var rífið þegar Hafnarhúsið var byggt (b. 1933–1939).

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918

RV-005:023 heimild um pakkhús

X 356930 Y 408458

Á Reykjavíkurlorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt um 10 m NNA við bryggju 016. Húsið er komið undir Hafnarhúsið.

Á þessum stað er Hafnarhúsið (Tryggvagata 17).

Húsið sést vel á ljósmyndum frá því um 1917 og 1920. Húsið er merkt sem tvö aðskilin hús á korti Ólafs en þau eru orðin sambyggð þegar ljósmyndirnar frá 1917 og 1920 voru teknar. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 45 x 15 m að stærð og sneri h.u.b. austur-vestur. Húsið var einlyft timburhús og með mænispaki og vindskeið. Litlar breytingar hafa

Tryggvagata um 1920. Mynd: Maó 245. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

verið gerðar á húsinu milli 1917 og 1920 en þó hefur verið skipt um glugga í því. Inngangur var á húsið á miðri suðurhlíð þess. Enn fremur voru a.m.k. 4 dyr á austurhlíð þess. Miðað við lögun og gerð hússins mætti ætla að það hafi verið pakkhús. Húsið var rífið þegar Hafnarhúsið var byggt (b. 1933–1939).

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918

RV-005:024 heimild um pakkhús

X 356960 Y 408441

Á Reykjavíkurstorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt um 30 m norðvestan við bryggju 019. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um það.

Á þessum stað er suðausturhluti Hafnarhússins (Tryggvagata 17) og norðurhluti Naustarinnar.

Húsið var ekki risið þegar ljósmynd af Tryggvagötu er tekin um 1917 en er risið þegar ljósmynd af sama svæði er tekin 1920. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 25 x 10 m að stærð og snýr h.u.b. norður-suður. Húsið var einlyft timburhús með mænispaki og vindskeið. Þrjár dyr voru á suðurhlíð þess. Austurveggur hússins var bárujárnsklæddur og sömuleiðis þak þess. Húsið var líklega pakkhús. Húsið var rífið þegar Hafnarhúsið var byggt (b. 1933–1939).

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918

RV-005:025 heimild um pakkhús

X 356971 Y 408459

Á Reykjavíkurstorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt inn um 20 m NNA við pakkhús 024. Engin yfirborðsummerki eru lengur greinanleg um húsið.

Á þessum stað er austurhluti Hafnarhússins (Tryggvagata 17) og norðurhluti Naustarinnar.

Húsið sést ekki á ljósmynd af Tryggvagötu frá því um 1917 en er komið þegar Reykjavíkurstort Ólafs er gert. Á mynd af Tryggvagötu frá 1920 má greina þak hússins. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 25 x 10 m að stærð og sneri h.u.b. norður-suður. Það hefur líklega verið keimlíkt pakkhúsi 024 að gerð. Húsið er líklega pakkhús og var tekið niður þegar Hafnarhúsið var byggt (b. 1933–1939).

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918

RV-005:026 heimild um pakkhús

X 356979 Y 408471

Á Reykjavíkarkorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt um 15 m NNA við pakkhús 025. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um húsið.

Á þessum slóðum er norðausturhluti Hafnarhússins (Tryggvagata 17) og norðurhluti Naustarinnar.

Húsið sést vel á ljósmyndum af Tryggvagötu frá því um 1917 og 1920. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 25 x 15 m að stærð og sneri h.u.b. norður-suður. Það er veglegra að gerð en önnur hús á svæðinu og hefur verið tvílyft. Það var með mænispaki og vindskeiði. Húsið og þak þess var bárujárnsklætt. Tvær dyr voru á norðurhlið þess og líklega á öðrum hliðum en það er ekki ljóst. Húsið var sennilega skemma og á norðurhlið þak þess stóð "H. Benediktsson." Húsið var jafnað við jörðu þegar Hafnarhúsið var byggt (b. 1933-1939).

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918

RV-005:027 heimild um pakkhús

X 408471 Y 408434

Á Reykjavíkarkorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt um 20 m NNV við bryggju 019. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um húsið.

Á þessum slóðum er suðvesturhluti Tollhússins (Tryggvagata 19).

Húsið sést ekki af ljósmynd af svæðinu sem tekin var 1917 en er merkt á korti Ólafs frá 1915-1918. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 45 x 15 m að stærð og hefur snúið nálega austur-vestur. Húsið var tvílyft timburhús með mænispaki og vindskeið. Gengið var inn í það fyrir miðju suðurhliðar. Vatnsbretti voru á gluggum. Húsið hefur verið klætt bárujárni á austurhlið þess og sömuleiðis er þak þess bárujárnsklætt. Húsið var líklega pakkhús og var það rífið um 1967 þegar hafist var handa við byggingu Tollhússins.

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918

Tryggvagata um 1930. Stóra húsið fyrir miðju er pakkhús (028) og fyrir framan það er verslun (030). Litla mannvirkið til hægri, við Steinbryggjuna, er hús (033). Mynd: Maó 2509. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

RV-005:028 heimild um pakkhús

X 357000 Y 408420

Á Reykjavíkarkorti Ólafs Þorsteinssonar frá 1915–1918 er hús merkt um 10 m norðan við bryggju 015. Engin yfirborðsummerki sjást lengur um húsið. Húsið var pakkhús Eimskipafélagsins samkvæmt brunavirðingu frá 1917.

Á þessum stað er suðurendi Tollhússins (Tryggvagata 19).

Húsið sést vel á ljósmynd sem tekin var á Tryggvagötu um 1920 og á mynd af höfninni sem birtist í Reykjavík: Þættir og myndir úr sögu bæjarins e. Jón Helgason. Það sést enn fremur vel á ljósmynd sem birtist í Sögustaður við Sund og þar er þak hússins merkt Eimskipafélagið Íslands. Samkvæmt korti Ólafs var húsið um 25 x 20 m að stærð og hefur snúið nálega austur-vestur. Húsið var timburhús á þremur hæðum og með mænisþaki og vindskeið. Á ljósmyndum má sjá að húsið hefur verið klætt bárujárni. Strompur var sunnarlega á húsinu. Tveir kvistar voru upp af útvegg á austurhlið hússins. Útskot er á byggingu á vesturhlið þess. Dyr eru fyrir miðju suður-, norður- og austurhlið þess en vesturhlið hússins sést ekki á ljósmyndunum. Húsið var tekið niður um 1967 þegar bygging Tollhússins hófst.

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Ólafur Þorsteinsson, Reykjavík 1915–1918; Brunabótavirðing no 1386

RV-005:029 heimild um leið

X 356985 Y 408464

Á ljósmynd af Tryggvagötu frá því um 1917 glittir í járnbrautateina 1–3 m austan við hús 026. Ekki sést skýrt á myndinni hvar þeir hefjast eða enda en þeir hafa náð yfir það svæði þar sem í dag (2020) er norðurhluti Naustarinnar. Á þessum stað er norðurhluti Naustarinnar, mitt á milli Hafnarhússins (Tryggvagata 17) og Tollhússins (Tryggvagata 19).

Engin ummerki um teina sjást lengur á yfirborði. Óvíst er hvenær þeir voru fjarlægðir.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

RV-005:030 *Verslun Theódórs Siemsens* heimild um verslun

X 356998 Y 408415

Hús Helga Helgasonar (sjá 021) var á fyrri hluta 20. aldar flutt frá þeim stað þar sem það var byggt á Tryggvagötu, um 5 m sunnan við pakkhús 028. Hér er skráð yngri staðsetning hússins en engin ummerki sjást um húsið á yfirborði á þessum stað.

Á þessum slóðum er suðurhlið Tollhússins (Tryggvagata 19).

Á ljósmynd af Tryggvagötu frá því um 1950 sést að húsið var timburhús með mænisþaki og flagstöng. Strompur var á húsinu og voru veggir þess bárujárnsklæddir en var að öðru leyti ekki mikið breytt frá því að það var flutt frá Pósthússtræti og til Tryggvagötu. Dyr voru á suðurhlið hússins. Samkvæmt Jóni Helgasyni var Verslun Theódórs Siemsens á neðri hæð en afgreiðsla og skrifstofur Sameinaða gufuskipafélagsins á þeirri efri. Húsið er komið undir Tryggvagötu.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Jón Helgason 1937, 22

RV-005:031 *Naustin* heimild um uppsátur

X 356953 Y 408421

„Naustin. Fyrir austan Bryggjuhúsið (Vesturgötu 2) og alla leið móts við Hafnarstræti 19 var forðum samfellt sand- og malarfjara. Þar fyrir austan og að Lækjarósnum var grjóturð. Naustin hét vestasti hluti þessa svæðis og þar var vör á þeim slóðum sem nú er samnefnd gata. Útræði þaðan var kallað 'að róa úr sandinum',“ segir í bókinni Sögustaður við Sund. Naustin var rúmum 30 m sunnan við pakkhús 024. Engin merki fornminja sjást lengur þarna. Hér er verið að skrá lendingu en mannvirkið Naustin er utan svæðis sem tekið var út 2020 (Borgarsögusafn hefur skráð mannvirkið naust undir númerinu 5-132).

Á þessum slóðum er gatan Naustin.

Engin ummerki um fornleifar sjást á þessum slóðum.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Sögustaður við Sund IV, bls. 66

RV-005:032 *Grófin* heimild um uppsátur

X 356868 Y 408465

„Grófin var nokkurn veginn á svæðinu milli Vesturgötu 2 og Vesturgötu 4. Þar var öldum saman, jafnvel allt frá landnámi, uppsátur fyrir báta Víkurbænda. Grófin var aðalútróðrastaðurinn í Vesturbænum og malarkamburinn upp

af henni iðulega alsettur skipum sem skorðuð voru hlið við hlið,“ segir í Sögustaður við Sund. Grófin var um 20 m SSV við bryggju 020. Borgarsögusafn hefur áður skráð staðinn undir númerinu 3-76.

Á þessum slóðum er gatan Grófin.

Staðurinn er gjörbreyttur og svæðið horfið undir landfyllingu. Engin merki fornleifa sjást á yfirborði.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Sögustaður við Sund IV, bls. 66

RV-005:033 heimild um hús

X 357029 Y 408403

Á ljósmynd af höfninni sem birtist í Reykjavík: Þættir og myndir úr sögu bæjarins um 1930 sést í lítið hús um 10 m NNV við bólverk 018.

Á þessum stað er suðausturhluti Tollhússins (Tryggvagata 19).

Engin merki mannvirkisins sjást lengur á yfirborði. Mjög sennilega var það tekið niður um 1967 þegar byrjað var að grafa fyrir grunni Tollhússins.

Hættumat: stórhætta, vegna byggingar

Heimildir: Jón Helgason 1937, mynd 145

RV-005:034 *Grófin 1* hús

X 356867 Y 408473

Grófin 1 um 1922–1925. Mynd: Maó 880. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

Húsið Grófin 1 var byggt árið 1916 og er um 20 m vestan við bryggju 020. Húsið stendur enn og eru þar skrifstofur og verslun. Húsið er eldra en 100 ára og er því tekið með í fornleifaskrá.

Húsið er við Grófartorg að austan en að norðan liggur Tryggvagata.

Húsið er 14 x 12 m að grunnflatarmáli og snýr nálega norðvestur-suðaustur. Samkvæmt húsaskráningu Borgarsögusafn

var það reist á fyrsta skeiði steinsteypubýgginga, af Jóni, syni Björns Kristjánssonar. Húsið hefur haldist nánast óbreytt að ytri gerð ef frá er talið að kvisti var bætt við það 1922. Í fyrstu var verslunin Björn í húsinu. Húsið er talið hafa mikið gildi vegna menningarsögu, byggingarstíls og hve vel ytri gerð þess hefur haldist. Í kjallara hússins fannst bólverk. Bólverkið sést vel á ljósmynd frá 1890 sem birtist í Sögustaður við Sund.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Páll V. Bjarnason og Helga Maureen Gylfadóttir 2001, 9; Roberts 2009, 4

5. Saga svæðis

Svæðið sem hér er til umfjöllunar var tekið út í tengslum við endurnýjun og fegrun Tryggvagötu frá Pósthússtræti og að Grófinni, ásamt Naustunum á Geirsgötu að Tryggvagötu sem ráðgerð er sumarið 2020. Allt úttektarsvæðið er innan marka gamla lögbýlisins Reykjavíkur. Svæðið er utan heimatúns þess og var á öldum áður fjara Reykjavíkur. Á svæðinu var t.d. lending Víkurmanna og uppsátur/naust. Rétt sunnan við úttektarsvæðið risu síðar hús kaupmanna í Hafnarstræti en á svæðinu sjálfu voru einkum bryggjur þeirra og bólverk þar til svæðið var fyllt upp á fyrri hluta 20. aldar. Á landfyllingunni risu m.a. pakkhús og skemmur. Hér neðar verður stiklað á stóru í sögu svæðisins.

Grófin um 1890. Mynd: Tea 29b. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur

Grófin (milli Vesturgötu 2 og 4) var lengi lending Víkurmanna (Reykjavíkurjarðarinnar) og gegndi mikilvægu hlutverki sem slík.⁴ Sögusagnir voru á kreiki um að reimt væri á svæðinu.⁵ Í og við fjörukambinn hafa verið gerð bólverk á nokkrum stöðum, eins og sjá má á kortum og gömlum

⁴ Klemens Jónsson 1929, bls. 10.

⁵ Klemens Jónsson 1929, bls. 133.

ljósmyndum af svæðinu. Við framkvæmdaefirlit og fornleifauppgrefti á svæðinu, og í grennd þess, hafa fundist leifar af bólverkum á nokkrum stöðum. Bólverk kom t.a.m. í ljós við framkvæmdir á Grófartorgi 2007 og er það líklega frá síðari hluta 19. aldar⁶ og bólverk frá því um 1917 fannst við framkvæmdaefirlit við Steinbryggjuna 2018, við Pósthússtræti og í Tryggvagötu 13 árið 2015.⁷

Menn að vinna við Duusbryggju um 1910. Mynd: Maó 926. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur

Í tengslum við þéttbýlismyndun í Reykjavík á 18. öld tóku kaupmenn að reisa verslunarhús við Strandgötu (Hafnarstræti) og smíðuðu við þær trébryggjur til þess að taka á móti varningi. Á þessu tímabili var þó áfram uppsátur í Grófinni. Á uppdrætti af Reykjavík frá 1787 er aðeins ein bryggja sýnd við Grófina en samhliða fjölgun húsa í Hafnarstræti á 19. öld fjölgaði bryggjum á svæðinu. Bryggjunnar voru úr timbri og báru oft nafn þeirra verslana eða kaupmanna sem áttu bryggjuna, eins og t.d. Fischersbryggja (síðar nefnd Duusbryggja).⁸ Ekki gátu stór skip lagst af

⁶ Roberts 2009, bls. 6. Jafnframt kom bólverk í ljós þegar skúrar voru rifnir við Tryggvagötu 22 og sést það í kjallaranum í Gauk á Stöng, sjá Nikulás Úlfar Músson og Ágústa Kristófersdóttir 2000, og við byggingu á Grófinni 1 (RV-005:0334, sjá Páll V. Bjarnason og Helga Maureen Gylfadóttir 2001, bls. 9 – Borgarsögusafn hefur skráð það bólverk undir númerinu 3-66).

⁷ Gísli Pálsson og Mjöll Snæsdóttir 2015, bls. 6; Hildur Gestsdóttir, Oddgeir Isaksen og Guðrún Alda Gísladóttir 2015, bls. 8; Lilja Björk Pálsdóttir 2020, bls. 11. Einnig hefur fundist bólverk við Hafnarstræti 21, sjá Aldred 2007, bls. 55 – Það er líklega bólverk sem merkt er á uppdrætti af Reykjavík frá 1787 og liggur það m.a. undir suðurhluta götunnar Naustarinnar.

⁸ **Sögustaður við Sund III**, bls. 143.

Pakkhús (028) og verslun (030) um 1925–1930. Mynd: EB 003 050 4-1. ©Ljósmyndasafn Reykjavíkur.

neinni af þessum bryggjum, enn mögulega gæti líka hafa verið aðgrunnt fyrir stór skip. Sömuleiðis var erfitt fyrir fólk að vinna við höfnina, og stundum jafnvel ómögulegt, ef veður var vont á svæðinu.⁹ Sökum alls þessa varð fljótlega mikil þörf á að bæta hafnarskilyrði í Reykjavík.

Frá miðri 19. öld höfðu verið uppi hugmyndir um að bæta höfnina í Reykjavík, m.a. að gera hafnarstæði í Reykjarvíkurtjörn, en færstar af þessum hugmyndum urðu að veruleika vegna mikils kostnaðar.¹⁰ Menn héldu þó áfram að ræða léleg hafnarskilyrði í Reykjavík og skömmu eftir aldamótin 1900 komu fram hugmyndir að gera stórskipahöfn í Viðey annars vegar og Skerjafirði hins vegar. Farið var í talsvert umfangsmiklar hafnargerð í Viðey og töldu margir að það hefði orðið til að hreyfa við hafnarmálum í Reykjavík, í það minnsta var ráðist í viðamiklar endurbætur á hafnarsvæði Reykjavíkur á árabílinu 1913 til 1917.

Á því svæði sem þessi úttekt nær til var gerð talsverð landfylling á umræddu skeiði og var efnið í landfyllinguna tekið úr Öskjuhlíð og Skólavörðuholti. Í kjölfarið var lögð gata um svæðið sem nefnd var Tryggvagata eftir Tryggva Gunnarssyni, bankastjóra og alþingismanni.¹¹ Norðan við

⁹ Guðjón Friðriksson 1991, bls. 311; Kristján Sveinsson 2009, bls. 44–45.

¹⁰ Gerður Róbertsdóttir og Ragnheiður Mósesdóttir 1984, bls. 46; sjá einnig Lúðvík Kristjánsson 1952, bls. 146–205.

¹¹ **Sögustaður við Sund** III, bls. 126.

götuna risu skemmur og vöruhús en sunnan hennar voru byggðar geymslur, annars vegar Tryggvagata 22 árið 1924 og Tryggvagata 20 árið 1942.¹² Síðar bættust við ýmiss konar verslunar- og skrifstofuhús norðan Tryggvagötu, t.d. var hús Helga Helgasonar sem áður hafði staðið við Pósthússtræti 2 fært í Tryggvagötu en það stóð þar sem Tollhúsið (Tryggvagata 19) er nú. Í því húsi var verslun Theodórs Siemsens og afgreiðsla Sameinaða gufuskipafélagsins.¹³

Öll þau hús sem risu snemma á 20. öld norðan við Tryggvagötu hafa nú verið rifin vegna byggingaframkvæmda, annars vegar um 1933 þegar Hafnarhúsið (Tryggvagata 17) var byggt og síðar um 1967 þegar tekin var fyrsta skóflustungan fyrir Tollhúsið. Það hús var vígt 1968. Húsin sunnan megin við götuna eru enn standandi.

¹² Nikulás Úlfar Mátsson og Ágústa Kristófersdóttir 2000.

¹³ **Sögustaður við Sund** II, bls. 198.

6. Niðurstöður

Samtals voru skráðar 20 fornleifar innan úttektarsvæðis og eitt standandi hús sem er eldra en 100 ára (tafla 1).

Tafla 1. Minjar innan svæðis			
Samtala	Sérheiti	Tegund	Hlutverk
RV-005:014		heimild	bryggja
RV-005:015		heimild	bryggja
RV-005:016		heimild	bryggja
RV-005:017	Duusbryggja	heimild	bryggja
RV-005:018		heimild	varnargarður
RV-005:019		heimild	bryggja
RV-005:020		heimild	bryggja
RV-005:021	Hús Helga Helgason	heimild	pakkhús
RV-005:022		heimild	pakkhús
RV-005:023		heimild	pakkhús
RV-005:024		heimild	pakkhús
RV-005:025		heimild	pakkhús
RV-005:026		heimild	pakkhús
RV-005:027		heimild	pakkhús
RV-005:028		heimild	pakkhús
RV-005:029		heimild	leið
RV-005:030	Verslun Theódórs Siemsens	heimild	verslun
RV-005:031	Naustin	heimild	uppsátur
RV-005:032	Grófin	heimild	uppsátur
RV-005:033		heimild	hús
RV-005:034	Grófin 1	hús	verslun

Allar fornleifar eru skilgreindar í stórhættu vegna framkvæmda. Úttektarsvæðið var lengst af fjara Reykjavíkurjarðarinnar og þar var lending og uppsátur Víkurmanna eins og lesa má úr örnefnum Grófin og Naustin. Við þéttbýlismyndun Reykjavíkur á 18. öld breytist nýting svæðisins, verslunarhús voru byggð við Strandgötu (nú Hafnarstræti) og bryggjur byggðar frá þeim. Í upphafi 20. aldar gengur svo svæðið í gegnum talsverðar breytingar. Þá var gerð þar talsverð landfylling vegna stækkunar Reykjavíkurhafnar og Tryggvagata þá lögð um svæðið í kjölfarið. Það kemur ekki á óvart að þær minjar sem heimildir fundust um innan svæðis tengdust fyrst og fremst sjósókn og verslun s.s. lendingar og uppsátur, bryggjur, pakkhús og vöruheimsur. Engar fornleifar sjást á yfirborði innan svæðis en mannvistaleifar eru mjög líklega undir malbiki. Hér neðar er greint frá þeim fornminjum sem fundust innan svæðis.

Elstu minjar á svæðinu er heimild um hina fornu lendingu Grófina (RV-005:032) og örnefnið naust (RV-005:031). Heimildir geta síðan ekki um minjar á þessum slóðum fyrr en á uppdrætti R. Lievogs af Reykjavík frá 1787. Á þeim uppdrætti er bryggja (RV-005:020) merkt við Grófina. Hún var líklega reist í tengslum við verslunarstaðinn í Reykjavík, en hún var eina bryggjan á þessum slóðum sem teiknuð var inn á þennan uppdrátt. Bryggjum virðist ekki fara að fjölga fyrr en á 19. öld þegar kaupmannabryggjur (RV-005:014–017, 019) voru reistar sem lágu frá húsum í Hafnarstræti. Allar voru þær timburbryggjur með grjótstöplum og sumar hverjar hurfu undir landfyllingu á árunum 1913–1917 þegar Reykjavíkurbær var gerð. Þá var talsverð landfylling gerð á svæðinu.

Á þeirri landfyllingu var Tryggvagata lögð og þar risu pakkhús á fyrri hluta 20. aldar (RV-005:022–028) eins og sjá má á Reykjavíkurborgarkorti Ólafs Þorsteinssonar frá því um 1915–1918. Á athugun á brunabótavirðingu kemur í ljós að eitt þeirra tilheyrði Eimskipafélaginu (RV-005:028).¹⁴ Pakkhúsin hurfu undir malbik annars vegar þegar Hafnarhúsið var byggt á árunum 1933–1939 og Tollhúsið 1967–1968. Einnig var verslunarhúsið Grófin 1 (RV-005:034), byggt 1916 og er enn standandi, tekið með í fornleifaskránni. Að öðrum fornleifum frá fyrri hluta 20. aldar má nefna bólverk frá því um 1917 (RV-005:018) rétt vestan við Steinbryggjuna, heimild um járnbrautateina (RV-005:029) og heimild um hús Helga Helgasonar (RV-005:021). Það stóð upphaflega við Pósthússtræti 2 og náði inn á Tryggvagötu, en var fært (RV-005:030) og stóð þá þar sem Tollhúsið stendur nú. Að lokum má nefna hús (RV-005:033). Ekki er vitað um hlutverk þess né hvenær það var tekið niður.

Ýmsar fornleifarannsóknir hafa farið fram í og við úttekarsvæðið. Við fornleifaefirlit og –rannsóknir á úttekarsvæðinu hafa fundist leifar bólverka frá ofanverðri 19. öld við Grófartorg,¹⁵ bólverk frá 1917 á Tryggvagötu 13,¹⁶ og bólverk frá 1880 í Grófinni 1.¹⁷ Mikilvægt er því að áréttast að verði farið í einhvers konar framkvæmdavinnu í og við Grófartorg er mjög líklegt að það verði komið niður á fornleifar, m.a. bólverk sem merkt er inn á herforingjaráðskort frá 1903. Sömuleiðis er rétt að geta þess að á austurhluta svæðisins, þar sem Tryggvagata og Pósthússtræti mætast, hefur margsinnis verið komið niður á mannvistarleifar, m.a. hefur partur af syðsta hluta bólverks (RV-

¹⁴ Sjá t.d. Brunabótavirðing no 1386.

¹⁵ Roberts 2009, bls. 6.

¹⁶ Gísli Pálsson og Mjöll Snæsdóttir 2015, bls. 8.

¹⁷ Nikulás Úlfar Mátsson og Ágústa Kristófersdóttir 2000.

005:018) verið grafinn fram,¹⁸ og einnig leifar af bryggju við götuhorn Tryggvagötu og Pósthússtrætis.¹⁹ Mjög miklar líkar eru því á að fornleifar finnist við jarðrask á þessum slóðum. Að lokum má minna á að bólverk frá 1787 er undir suðurhluta Naustanna.²⁰ Verði jarðrask á þessum slóðum, eins og upphaflega var áætlað, er mjög sennilegt að bólverkið komi í ljós við framkvæmdir.

Í framhaldi af þessari skýrslu mun Minjastofnun Íslands meta áhrif fyrirhugaðra framkvæmda í Tryggvagötu á þær fornleifar sem kunna að leynast undir yfirborði og meta hvaða mótvægisáðgerða sé þörf. Að lokum má minna á 22. og 23. grein laga um menningarminjar en þar segir: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.“ Þar segir enn fremur: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn.“

¹⁸ Lilja Björk Pálsdóttir 2020, bls. 11.

¹⁹ Hildur Gestsdóttir, Oddgeir Isaksen og Guðrún Alda Gísladóttir 2015, bls. 10–11.

²⁰ Bólverkið er utan úttektarsvæðis en það sést á gömlum uppdráttum af Reykjavík og Borgarsögusafn hefur skráð það undir númerinu 5-83.

Heimildaskrá

- Aldred, Oscar. 2007. *TRH06 – 07: The Archaeology of Reykjavík Water Front. Framvinduskýrsla / Interim Report*. FS353-06322. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Aldred, Oscar. 2009. *TRH07: The Archaeology of Reykjavík Water Front II*. FS429-06323. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Gerður Róbertsdóttir og Ragnheiður Mósesdóttir. 1984. „Hafnlaus höfuðstaður“. *Sagnir* 44(1), bls. 44–54.
- Gísli Pálsson og Mjöll Snæsdóttir. 2015. *Fornleifauppgröftur við Tryggvagötu: Framkvæmdarannsókn*. FS572-15241. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Guðjón Friðriksson. 1991. *Saga Reykjavíkur: Bærin vaknar, 1870–1940*. Reykjavík, Iðunn.
- Hildur Gestsdóttir, Oddgeir Isaksen og Guðrún Alda Gísladóttir. 2015. *Fornleifauppgröftur í Pósthússtræti 2014: Framkvæmdarannsókn*. FS562-14022. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Jón Helgason. 1937. *Reykjavík: Þættir og myndir úr sögu bæjarins 1785–1936*. Reykjavík, Ísafoldaprentsmiðja.
- Klemens Jónsson. 1929. *Saga Reykjavíkur I–II*. bindi. Reykjavík, Steindór Gunnarsson.
- Kristján Sveinsson. 2009. *Íslenskar hafnir og hafnargerð*. Kópavogur, Siglingastofnun.
- Lilja Björk Pálsdóttir. 2020. *Steinbryggja: Framkvæmdaefirlit og frágangur árin 2018–2019*. FS790-19091. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Lúðvík Kristjánsson. 1952. *Úr bæ í borg: Nokkrar endurminningar Knud Zimsens fyrrverandi borgarstjóra um þróun Reykjavíkur*. Reykjavík, Helgafell.
- Nikulás Úlfar Mátsson og Ágústa Kristófersdóttir. 2000. *Byggingarsaga Grófin*. Skýrslur Árbæjarsafns LXXXVI. Reykjavík, Árbæjarsafn.
- Oddgeir Isaksen. 2013. *Könnunarskurðir í Pósthússtræti, Reykjavík: Greinargerð*. FS530-14021. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Páll V. Bjarnason og Helga Maureen Gylfadóttir. 2001. *Húsakönnun: Vesturgata – Nordurstígur – Tryggvagata – Grófin*. Skýrslur Árbæjarsafns 88. Reykjavík, Árbæjarsafn.
- Páll V. Bjarnason og Helga Maureen Gylfadóttir. 2005. *Húsakönnun og fornleifaskráning vegna fyrirhugaðs tónlistar- og ráðstefnuhúss við Reykjavíkurböfn*. Skýrsla nr. 117. Reykjavík, Minjasafn Reykjavíkur.
- Roberts, Howell, M. 2009. *Fornleifarannsóknir á Grófartorgi*. FS434-07271. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Roberts, Howell, M. og Lucas, Gavin. 2006. *The Archaeology of Reykjavík Harbour*. FS330-6321. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.
- Sögustaður við Sund:** Páll Línal. 1986–1991. *Reykjavík: Sögustaður við Sund I–IV*. bindi [Einar S. Arnalds gerði IV. bindi]. Reykjavík, Örn og Örlygur.

Óprentaðar heimildir

- Brunabótavirðing no 1386. Tryggvagata 23, dagsett 12/12 1917. Reykjavík, Borgarskjalasafn Reykjavíkur. Aðgengilegt á <http://www.borgarskjalasafn.is/portaldatala/21/brunabotavirdingar/>

Kort af Reykjavík, Ólafur Þorsteinsson 1915–1918. Reykjavík, Borgarsögusafn Reykjarvíkur.

Kort af Reykjavík, Rasmus Lievog 1787. Reykjavík, Borgarsögusafn Reykjavíkur.

Kort af Reykjavík, Svein Sveinsson 1876. Reykjavík, Borgarsögusafn Reykjavíkur,

Kort af Reykjavík, Victor Lottin 1836. Reykjavík, Borgarsögusafn Reykjarvíkur.

Ljósmyndasafn Reykjavíkur. Myndir: EPB 003 050 4-1; Tea 27b; Maó 145, 192, 245, 880, 926, 930, 2509.

MÍ201904-0068/6.10/2796/GGG. Bréf Minjastofnunar Íslands: Tryggvagata – Naustin – Reykjavík – endurnýjun götu, dagsett 7. maí 2019.

Viðauki: Hnitaskrá ISN93

Samtala	X	Y
RV-005:014	357021	408392
RV-005:015	356993	408409
RV-005:016	356924	408452
RV-005:017	356910	408460
RV-005:018	357032	408394
RV-005:019	356974	408419
RV-005:020	356884	408467
RV-005:021	357033	408374
RV-005:022	356901	408481
RV-005:023	356930	408458
RV-005:024	356960	408441
RV-005:025	356971	408459
RV-005:026	356979	408471
RV-005:027	408471	408434
RV-005:028	357000	408420
RV-005:029	356985	408464
RV-005:030	356998	408415
RV-005:031	356953	408421
RV-005:032	356868	408465
RV-005:033	357029	408403
RV-005:034	356867	408473

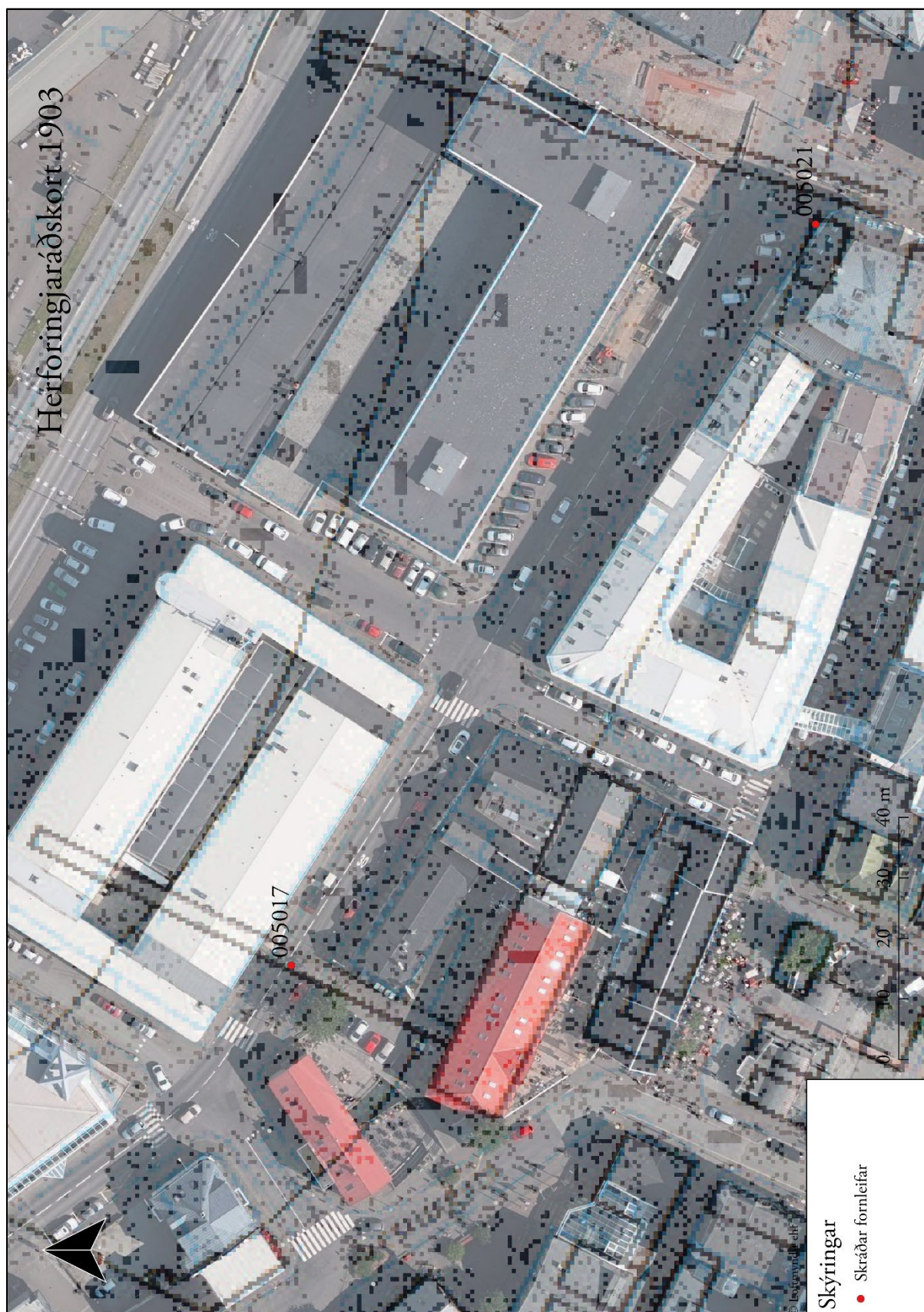
Viðauki: Minjakort

Uppdráttur Ólafs Þorsteinssonar 1915-1918

